

De Oost-Duitse arbeidersopstand van juni 1953

Klassenstrijd tegen het bolsjewisme

DAAD EN GEDACHTE

Ter inleiding

Een kwarteeuw geleden, op een zomerochtend in 1953, wierpen tachtig à honderd bouwvakarbeiders in de Stalinallee in Oost-Berlijn¹⁾ de troffels neer. Zij daalden van de steigers en trokken, nadat tal van collega's zich bij hen hadden aangesloten, naar de regeringsgebouwen in de Leipziger Straße om te protesteren tegen de verhoging van hun prestatienormen. Zonder dat zij het zelf vermoedden gaven zij daarmee het sein tot een proletarische opstand die zich als een lopend vuurtje verbreidde door geheel Oost-Duitsland.

Op 16 en 17 juni 1953 wankelde het bolsjewistische regiem in de DDR. Tot in de verste uithoeken van het land kwamen de loonslaven van het heersende staatskapitalisme in beweging. Bijna overal waar de vonk van het verzet hen als het ware geëlektriseerd had vormden zij spontaan revolutionaire raden. Daarmee zetten zij de eerste schreden op een weg, die hen bepaald niet naar de burgerlijke democratie kon voeren, maar die daar bovenuit moest leiden naar een democratie van de werkende klasse.

De opstand droeg een zó zuiver proletarisch karakter als nog maar zelden bij revolutionaire gebeurtenissen van een dergelijke omvang het geval was geweest. De wereld kreeg aanschouwelijk onderricht in wát een proletarische revolutie is – en wat zij niet is – en alle daaromtrent bestaande mythen werden grondiger dan ooit verstoord.

De Oost-Duitse arbeidersopstand weerlegde de stelling, dat er zónder revolutionaire theorie geen sprake kan zijn van een revolutionaire praktijk. Hij bewees, dat er voor een revolutionair handelen van de arbeidersklasse géén revolutionaire "voorhoede" is vereist. Hij liet zien, dat een revolutionaire storm niet door een revolutionair bewustzijn wordt ontketend, maar dat omgekeerd de revolutionaire

stormwind pas een revolutionair bewustzijn doet ontstaan. Hij demonstreerde op welke wijze kleine groepen arbeiders onder bepaalde omstandigheden tot menigten en vervolgens tot vast aaneengesmede massa's kunnen worden. Hij leerde – wat drie jaar later de Hongaarse revolutie opnieuw zou leren – dat in een dergelijk omwentelingsproces de verlangens van de massa razend snel veranderen en dat de leuzen van het ene ogenblik het volgend ogenblik alweer voor andere leuzen plaats maken. De opstand leerde bovenal, dat het er voor de klassenstrijd volstrekt niet op aankomt wat de arbeiders zich van hun eigen optreden voorstellen en dat het er daarbij slechts om gaat wat de arbeidersklasse **is** en wat zij op grond daarvan gedwongen is te doen.

Dit alles is op zichzelf al reden genoeg om na vijftwintig jaar de gebeurtenissen van destijds in de herinnering terug te roepen. Daar komt nog bij dat de jongere generatie van hetgeen er in juni 1953 in Oost-Duitsland geschiedde nauwelijks weet heeft. Leugens van Oost en West hebben er voor gezorgd, dat het beeld van de opstand vervormd is en vervaagd. In de volgende bladzijden wordt daarom een poging ondernomen het te reconstrueren. Wij doen dat aan de hand van een tekst die door een van onze geestverwanten heet van de naald is geschreven en die zéér kort na de bewuste opstand is gepubliceerd.

De oorspronkelijke bewoordingen, die af en toe de emotie verraden die door de proletarische strijd werd losgemaakt, hebben wij zoveel mogelijk ongewijzigd gelaten. Op tal van plaatsen echter zijn nieuwe passages ingelast waarin feiten en bijzonderheden worden vermeld die in het oorspronkelijke geschrift van slechts beperkte omvang helaas geen plaats konden krijgen ofwel pas na de verschijning daarvan tot onze beschikking kwamen. Wat de lezer in handen heeft is dus géén herdruk van een oude brochure maar de uitbreiding daarvan tot een – naar wij hopen – wederom samenhangend geheel dat méér informatie geeft. Die kan er naar onze overtuiging toe bijdragen, dat niet enkel het verloop van de Oost-Duitse arbeidersstrijd ruimere bekendheid krijgt, maar dat tevens meer licht wordt geworpen op een aantal fundamentele problemen die ook heden nog in het brandpunt van de discussie staan.

Zomer 1978.

1) De bewuste brede avenue, oorspronkelijk Frankfurter Allee geheten, werd na Stalins ontluistering in 1956 weer omgedoopt in Frankfurter Allee.

Een storm brak los

In de zomer van 1953 was de door Russische troepen bezette oostelijke zone van Duitsland het toneel van vérstrekkende revolutionaire gebeurtenissen. Voor 't eerst na 32 jaar waren er op Duitse bodem grote en gelijktijdige klassebewegingen van het proletariaat. In Oost-Berlijn en in Maagdenburg, in Rostock en Warnemünde, in Brandenburg en in Rathenow, in Dresden en in Görlitz aan de Poolse grens, in Jena en in het uraniumgebied van Aue, in Halle en Leipzig, in Bitterfeld, Merseburg, Wolfen en in ontelbare andere plaatsen in het uitgestrekte Midden-Duitse bruinkoolbekken stroomden de arbeiders de bedrijven uit en de straat op.

Bouwwakarbeiders hadden er de stoot toe gegeven, metaalbewerkers reageerden in grote massa onmiddellijk op hun signaal. Bij het staalbedrijf in Hennigsdorf, bij Bergmann-Borsig, bij de gieterijen in Calbe en in Fürstenberg, bij de Zeiss-fabrieken, bij het BMW-bedrijf in Gera, bij de ijzergieterij Max in Unterwellenborn, bij de munitiefabriek in Schönebeck en bij de Olympia-Werke in Erfurt, om slechts enkele voorbeelden te noemen, werd de arbeid neergelegd.

Eén kort ogenblik hadden de werkers de macht alleen maar voor het grijpen. De uit Russische marionetten bestaande regeringsklik van [Grotewohl](#) en [Ulbricht](#) waartegen zij in opstand kwamen, werd aangegrepen door paniek. Zij verloor elk initiatief, iedere bekwaamheid om te handelen. Het bestaande regiem bezweek onder de onweerstaanbare druk van de massa's.

Door de hoofdstraten en over de pleinen trokken zij in machtige stoeten: proletariërs die tientallen jaren lang in bittere ellende waren gedompeld, wie de nood tot de lippen was gestegen en die tegelijkertijd waren aangeraakt door de begeerte naar een ander leven. Zij allen waren plotseling vervuld van het besef, dat zij niets te verliezen hadden dan hun ketenen.

Zoals eens in 1918 de muitende matrozen uit Kiel in de vochtige, mistige morgen van de 9e november het gistende Berlijn binnenvielen, zo rukten in de regenachtige morgen van de 17e juni naar datzelfde Berlijn de staalarbeiders uit Hennigsdorf op. Maar er was één verschil. De Kieler matrozen die bij kleine troepen tegelijk de Charlottenburger Chaussee afkwamen hadden hun onderling verband verloren en vormden nauwelijks meer een eenheid die door haar getal ontzag inboezemde. De Hennigsdorfers daarentegen, 12.000 man sterk, bleven vast aaneengesloten. Arm in arm, in brede rijen van acht, kwamen zij aangemarcheerd over de klinkerweg vanuit het noorden, gekleed in vuile overals, hun lasbrillen op het voorhoofd geschoven of om de hals. Dwars door de Franse sector trokken ze, nadat ze de prikkeldraadversperring bij de sectorgrens met meegebrachte ijzerscharen in een handomdraai hadden doorgeknipt en opgeruimd. Sommigen van hen droegen houten schoeisel dat een doffe roffel op de stenen sloeg. Het geluid weerkaatste hol tegen de grauwe huizen van de Müllerstraße in Wedding en zwol daar dreunend aan tot het geluid van een naderende storm die de Oost-Duitse machthebbers van het politieke toneel zou vagen.

Stortbuien daalden uit de grauwe hemel toen de Hennigsdorfers zich buiten de fabriekspoorten in beweging zetten. Binnen korte tijd dróóp het water van hun gezichten en van hun schamele kleren. Maar zij lieten zich er niet door afschrikken. De vrouwen onder hen droegen het lichte schoeisel uit de winkels van het staatsbedrijf der *Handels Organisatie*, dat niet berekend was op een mars zoals zij begonnen waren. Toen zij pijnlijke voeten kregen trokken zij het eenvoudig uit. Liever gingen zij blootsvoets verder dan dat zij achter bleven. De lijdelijke gehoorzaamheid en de doffe sleur waarin zij tot dusver ieder voor zich vegeteerden, hadden eensklaps plaats gemaakt voor één gezamenlijk willen en één gezamenlijk handelen: naar Berlijn. De afstand die zij moesten afleggen bedroeg ruim 20 kilometer. En dat was alleen maar de heenweg. Aan de terugweg dacht geen mens. Omtrent de consequentie van hun optreden had niemand een klare voorstelling.

"Het revolutionaire elan", schreef eens [Henriëtte Roland Holst](#), "kan de individuen pas geheel meeslepen, wanneer de logische beoordeling van de moeilijke gevolgen van hun daden voor hen zelf naar de achtergrond van hun bewustzijn

wijkt ".²⁾ Zo was het bij de Hennigsdorfers, zo was het ook bij ontelbare andere arbeiders in Oost-Duitsland waarvan velen eerder nog dan zij in beweging kwamen.

Op de 16^e juni bijvoorbeeld golfde een stoet van naar schatting tienduizend mensen langs 't Oost-Berlijnse hoofdbureau van politie op de Alexanderplatz. Achter de ramen van het acht verdiepingen hoge gebouw verschenen een paar officieren die veelbetekenend met hun vinger tegen hun voorhoofd tikten. In een café in de Greifswalder Straße zaten drie arbeiders een kaartje te leggen. Toen ze tot hun stomme verbazing driehonderd stakers voorbij zagen trekken, verklaarden ze deze in een eerste opwelling voor volslagen gek. Voor de massa echter, eenmaal in beweging gekomen, golden ándere normen dan voor de enkelingen, die nog niet met haar waren samengesmolten of nimmer met haar zouden samensmelten.

"Gek". Ja, zo moesten, op het eerste gezicht, voor hen die zich rekenschap gaven van de enorme macht van staat en partij, wel al diegenen schijnen die in Oost-Duitsland in opstand kwamen. Vandaar dan ook dat de burgerman – getuige een reeks van bespiegelingen in de kapitalistische pers – datgene wat er in de zomer van 1953 in de zogenaamde Duitse Democratische Republiek geschiedde voor volslagen onmogelijk had gehouden. Algemeen werd in het burgerlijke kamp de opvatting gehuldigd, dat onder een systeem gelijk het [bolsjewisme](#) geen massabewegingen kunnen voorkomen. Twee Duitse geschiedvorsers, Gerhard Ritter en Walter Görlitz, verkondigden haar nog een keer nadrukkelijk uitgerekend in dezelfde week dat de juni-opstand uitbrak.

Zij en vele anderen die eender dachten waren er heilig van overtuigd, dat de heldhaftigheid die voor een eventueel verzet tegen dit systeem vereist werd, nimmer door de massa zou kunnen worden opgebracht. Een strijd van de arbeiders tegen de bolsjewistische klasse-heerschappij, zó fel en zó intens als waarvan op de 16^e, de 17^e en volgende dagen van juni sprake was, hield men voor onwaarschijnlijk en ongeloofwaardig. Dat het onwaarschijnlijke niettemin in Oost-Duitsland is geschied, komt doordat de massa, zoals [Rosa Luxemburg](#) eens heeft opgemerkt, "steeds in staat is anders te worden dan zij zich voordoet en altijd dát is, wat de historische omstandigheden van haar maken. De massa's bergen een zee van mogelijkheden in zich en kunnen vandaag volkomen onverschillig en bewegingloos zijn,

om zich morgen te verheffen en de grootst mogelijke dapperheid ten toon te spreiden." Daarom, zo betoogt zij, "moet men niet afgaan op de heersende stemming bij de massa's, maar rekening houden met de staalharde wetten van de maatschappelijke ontwikkeling".³⁾

In de ontwikkeling van de kapitalistische maatschappijverhoudingen ligt de strijd tegen onderdrukking en uitbuiting, tegen de door de loonarbeid geschapen levensomstandigheden van de arbeidende klasse, besloten. Juist wanneer deze strijd het karakter van een opstand krijgt, wanneer zich revolutionaire massa-acties voordoen, worden de wetten van de sociale ontwikkeling als het ware blootgelegd, wordt er onbarmhartig afgerekend met valse voorstellingen en illusies en met tal van sprookjes omtrent de proletarische klassenstrijd waaraan velen nog maar steeds hardnekkig blijven geloven. Zo was het ook toen de juni-storm door Oost-Duitsland raasde.

2)Henriette Roland Holst, *Revolutionaire massa-actie*, Rotterdam 1918, blz. 372.

3)Rosa Luxemburg, *Brief aan Mathilde Wurm*, geschreven op 16 februari 1917 in de gevangenis (vesting Wronke), gecit. uit: Paul Fröhlich, *Rosa Luxemburg, Gedanke und Tat*, Hamburg 1948, blz. 117.

Een spontane beweging

Van een proletarische omwenteling – aldus een wijdverbreide opvatting – kan alleen maar dan sprake zijn, wanneer er tevoren machtige organisaties zijn geschapen met een vastbesloten leiding die de marsroute aangeeft en de parolen formuleert. Eerst deze organisatie en een dergelijke leiding, zo hoort men steeds weer verkondigen, kunnen de massa tot daadwerkelijk verzet brengen. Een politieke "voorhoede" zou een onontbeerlijke voorwaarde zijn voor de beslissende, alomvattende strijd die de macht van de heersende klasse zou kunnen breken. De werkelijke gang van zaken bij diverse revolutionaire bewegingen in het verleden heeft van deze zienswijze weinig heel gelaten. De opstand van de Oost-Duitse arbeiders in juni 1953 verwees haar andermaal met grote stelligheid naar het rijk der fabelen.

Zonder dat zij daartoe door bepaalde organisaties waren opgewekt kwamen de massa's in beweging. Het zou trouwens ook niet anders hebben gekund. Eventuele organisaties die dit zouden hebben moeten doen bestonden niet in de door de bolsjewistische SED⁴⁾ geregeerde staat van Ulbricht en Grotewohl. Leuzen, parolen, resoluties die de arbeiders een aanwijzing zouden hebben kunnen geven hoe te handelen, ontbraken. Er viel geen spoor te bekennen van ook maar iets, wat op een leiding van bovenaf of van buitenaf leek.

"Er was helemaal geen plan, alles kwam spontaan. De arbeiders van aangrenzende fabrieken wisten van elkaar niet wat ze deden, totdat ze met elkaar optrokken." Dat verklaarde na afloop van de strijd een arbeider van de Agfa-filmfabriek in Wolfen bij Bitterfeld.

"Wij hadden de Lustgarten bereikt, het doel van onze mars, en niemand kon zeggen, wat er verder moest gebeuren." Zo schilderde een Berlijner die mee mar-

cheerde in een van de vele stoeten die door de straten van de hoofdstad trokken, achteraf zijn belevenissen.

"Wij wilden op de Theaterplatz een demonstratie houden. Aan andere praktische handelingen dachten wij niet. Het was een roes. De eenvoudigste en dringendste zaken vergaten wij", aldus een inwoner van Dresden.

"Het is een catastrofe dat er geen organisatie of iets dergelijks was. Wij in deze omgeving zijn allemaal mensen die nog nooit een staking of een dergelijk iets hebben meegemaakt, Wat er gebeurd is, dat is allemaal zo voor de vuist weg ondernomen. Wij hadden geen verbinding met steden of met andere bedrijven. Wij wisten niet wat wij beginnen moesten. Het is zo, dat wij blij waren dat het zover was gekomen. Men zag alleen nog maar blijde, opgewonden gezichten bij de menigte, want iedereen dacht: nu is het zover, nu worden wij van de knechtschap en van het juk bevrijd." Met deze woorden vatte een fabrieksarbeider, ergens uit de Russische zone zijn ervaringen samen.

Een ooggetuige uit Halberstadt vertelde: "Alle acties kenmerkten zich overal door spontaniteit, alles was geïmproviseerd, anders zou alles wel beter hebben geklopt ..."

Een van de allereersten die de gebeurtenissen van destijds – op grond van een zéér groot aantal getuigenverklaringen – heeft geboekstaafd kwam tot de conclusie, dat "de acties, die de vorm aannamen van een algemene staking, volstrekt ongecoördineerd verliepen, in tegenstelling tot wat het geval zou zijn geweest als het om een door een vakbeweging uitgeroepen algemene staking zou zijn gegaan. De bestaande vakbonden werden beheerst door aanhangers van het systeem en dienden uitsluitend de belangen van de staat. Het initiatief werd derhalve op vele plaatsen tegelijk genomen, in de woningen van honderden en duizenden arbeiders, die op de avond van de 16^e juni naar de radio luisterden ..." ⁵⁾ Op een andere plaats stelde hij vast, dat "van zeven uur 's morgens af" – hij spreekt van de 17^e juni – "de onrust zich in de zone uitbreidde zonder dat de verschillende dorpen en steden met elkaar in verbinding stonden". ⁶⁾ Latere historici hebben die eerste indrukken alleen maar kunnen bevestigen.

Alle deelnemers aan of ooggetuigen van de gebeurtenissen die omtrent het verloop daarvan mededelingen verstrekten, stemden hierin met elkaar overeen, dat zij de juni-opstand van 1953 een spontane beweging van de arbeidende massa's noemden.

4) SED: Sozialistische Einheitspartei Deutschlands.

5) Joachim G. Leithäuser in het tijdschrift *Der Monat* van oktober 1953, blz. 46.

6) Dezelfde in *Der Monat* van september 1953, blz. 613.

"De loonpolitiek in de sowjetzone is erop gericht via prestatievergroting een stijging van de arbeidsproductiviteit te bereiken bij daling van het loonaandeel ... Waar mogelijk wordt prestatieloon toegepast ... De loonhoogte hangt allereerst van de loongroep af ... vervolgens daarvan, in hoeverre de norm wordt gehaald, d.w.z. het aantal producten dat in bepaalde tijd moet worden vervaardigd ...
Tariefverordeningen hebben al in 1950 in de 'volkseigene' en daarmee gelijkgestelde bedrijven voor een vergaande loondifferentiatie gezorgd ... Het Russische premiestelsel resulteert in nog grotere differentiatie ..."

Uit: *Het loonsysteem in de sowjetzone* in: *Der Gewerkschafter*, Juli 1953.

Bolsjewistische leugens

Het werkelijke verloop van de massabewegingen in Oost-Duitsland was een dodelijke slag voor alle theorieën die, zoals de bolsjewistische, de noodzakelijkheid van een partij van beroepsrevolutionairen als wegbereidster van de proletarische revolutie trachten te bewijzen. De bolsjewisten hebben, zoals men verwachten kon, die slag proberen af te wenden. Na een – veelbetekenend – zwijgen van maar liefst 48 uur hebben zij beweerd dat wat er in juni 1953 geschiedde, géén strijd van de arbeidersklasse is geweest, maar ... "een geruime tijd voorbereide samenzwering", een "terreur" van "door Adenauer, Ollenhauer, Kaiser en Reuter⁷⁾ persoonlijk geleide benden", een actie van "duizenden provocateurs" en "buitenlandse fascistische agenten" die "mislukte dankzij het gezonde verstand van de Berlijnse werkers ..."

De brutaliteit van dit leugenpak kent werkelijk geen grenzen. In hun eigen orgaan *Neues Deutschland* – het blad van de SED, editie van 17 juni 1953 – erkenden de Oost-Duitse "leiders", dat de arbeiders die op de 16^e juni in staking gingen "zorgvuldig afstand namen van provocateurs en ongere elementen". Bij hun beweringen achteraf gingen zij er bovendien stilzwijgend aan voorbij, dat de opstand in juni niet uit de lucht kwam vallen, maar het hoogtepunt was van een beweging die in de voorafgaande maanden al steeds verder om zich heen greep. Weken vóór de 16^e en de 17^e juni braken er al stakingen uit in Eisleben, Finsterwalde, Fürstenwalde, Chemnitz-Borna en andere plaatsen. Bij die stakingen werden **dezelfde** eisen gesteld als waarvan in juni sprake was toen de vele honderdduizenden door de Oost-Duitse steden stroomden. Maar van die eerdere stakingen hebben de bolsjewisten nooit beweerd, dat zij door "provocateurs werden uitgelokt". Hun samenhang met de latere beweging is echter zó onmiskenbaar, dat daardoor alleen al ie-

dere "onthulling" over een zogenaamde "dag X waarop de Duitse Democratische Republiek ten val gebracht had moeten worden" als een fantastisch bakerpraatje wordt ontmaskerd.

Volgens de bolsjewisten was "95% van de betogers en demonstranten in Oost-Berlijn uit de westelijke sectoren van deze stad afkomstig ". Dat betekent, gezien het aantal van de betogers, dat vele, vele honderdduizenden op de 16^e juni vanuit West-Berlijn door de slechts weinige controleposten aan de sectorengrenzen zouden zijn gestroomd. Een ronduit belachelijke bewering. Dat zij ook door de bolsjewisten zelf niet ernstig werd genomen bewezen zij door na de opstand juist in *Oost-Berlijnse* bedrijven en in *Oost-Berlijnse* proletariërs wijken een aanzienlijke reeks arrestaties te verrichten en dat ofschoon hun eigen blad *Neues Deutschland* juist de dag daarvoor had geschreven, dat in die Oost-Berlijnse arbeidersbuurten "de nuchtere werkers woonden die zich **niet** provoceren lieten."

Als de bolsjewisten werkelijk willen volhouden dat de demonstranten uit de westelijke sectoren kwamen, dan zullen zij moeten toegeven dat in de Oost-Berlijnse arbeiderswijken **onschuldigen** werden gearresteerd, dat onschuldigen tot langdurige tuchthuisstraffen en soms zelfs tot de doodstraf werden veroordeeld. Zo zij echter die gearresteerden en geëxecuteerden voor "schuldig" houden, blijft er weinig over van wat zij over de herkomst van de betogers hebben beweerd.

Waarin echter zou de "schuld" van de in kerkers geworpenen of standrechtelijk gefusilleerden hebben moeten bestaan? De Oost-Duitse *Vorwärts* toch heeft op 22 juni, *Neues Deutschland* heeft op 23 juni 1953 geschreven dat op de bouwwerken aan de Stalinalee – waar praktisch alleen maar leden van de SED werkten – , in de kabelfabriek van Köpenick en in heel het district Leipzig *door de arbeiders gekozen stakingsleidingen* functioneerden. Betekende dat zoveel als dat het kiezen van een stakingsleiding of het in een stakingsleiding gekozen worden, de misdaad was waarvoor de vele tientallen veroordeelden terecht stonden?

Dat betekende het inderdaad, maar er was geen sprake van dan hun *dát* ten laste werd gelegd. De Oost-Duitse machthebbers konden (en kunnen) zich niet voorloven te erkennen dat zij arbeiders vervolgden alleen maar vanwege het feit dat deze klassenstrijd voerden en daarbij de bolsjewistische heerschappij bedreigden.

Niettegenstaande de vaststelling van de zojuist genoemde bladen handhaafden de bolsjewisten daarom de armzalige lezing dat de opstand het werk van "westerse agenten" en van "provocateurs" zou zijn geweest.

In de (Oost-)Berliner *Zeitung* van 21 juni 1953 zag deze lezing er aldus uit, dat "de provocateurs gekleed waren in cowboyhemd", zonder dat de niet erg snuggere redactie duidelijk maakte, waarom zij zich zó hadden uitgedost dat men ze op het eerste gezicht als provocateurs kon herkennen. Wellicht omdat wél snuggere lezers zich dat toch zouden kunnen afvragen en misschien ook omdat niemand die toch zo opvallende cowboyhemden had gezien, kwam de *Tägliche Rundschau* op 24 juni met een andere lezing, volgens welke "de westelijke agenten en spionnen" zich "als bouwvakarbeiders hadden vermomd". Ditmaal werd er niet bij verteld, hoe zij er wel in waren geslaagd zich de typische Oost-Duitse metselaarspakken te verschaffen.

Op 20 juni 1953 gaf een zekere Kuba – pseudoniem voor [Kurt Barthel](#) – in *Neues Deutschland* nog een derde lezing. Hij sprak over "Halbstarke", dat wil zeggen over "nozems" die zich onder de Berlijnse arbeidersbevolking zouden hebben gemengd en die "men" aan hun uiterlijk direct zou hebben kunnen herkennen. Met dat alles verstrikten de bolsjewisten zich in hun eigen leugens.

Er bleef hun niets anders over. Van het inzicht dat de massa-actie van de Oost-Duitse arbeiders uit de maatschappelijke verhoudingen voortspoot en dat de door de SED gevestigde orde al evenzeer het perspectief van de proletarische revolutie oproept als het kapitalisme in West-Europa of in de Verenigde Staten waren zij totaal gespeend. "Men heeft alleen maar lust om te strijden als men daar reden toe heeft en zulk een reden hadden jullie niet", hield Kuba de Oost-Duitse arbeiders voor. Het kwam niet bij hem op aan het keiharde feit dát zij gestreden hadden de conclusie te verbinden dat zij **dus** een reden moesten hebben gehad.

De Oost-Duitse machthebbers en hun trawanten waren door een afgrond gescheiden van de arbeidende klasse. Prestatieloon plus een premiestelsel noemden ze "socialisme". Verscherpte uitbuiting was volgens hen in het belang van het proletariaat. Dat het proletariaat daartegen in opstand kwam beschouwden zij als een –

door anderen veroorzaakt – "misverstand" dat door Russische troepen en *Volkspolizei* uit de weg moest worden geruimd.

7) Konrad Adenauer was toentertijd kanselier van de West-Duitse Bondsrepubliek; Erich Ollenhauer was de leider van de West-Duitse sociaal-democratische partij; Jakob Kaiser was een van de leiders van de christen-democratische partij in West-Duitsland en Ernst Reuter was destijds burgemeester van West-Berlijn.

Voorspel in de lente

In hun grote klassebewegingen van 1953 pasten de Oost-Duitse arbeiders diverse strijdvormen toe. Vrijwel alle verzetsmiddelen van het proletariaat werden ná en ook naast elkaar gehanteerd. De staking, de betoging, de massastaking, de bedrijfsbezetting, zij wisselden elkaar af en zij volgden elkaar op. Telkens maakte de ene methode voor een andere plaats zodra de beweging een bepaalde trap van ontwikkeling had bereikt of zodra de mogelijkheden waren uitgeput die aan een speciale vorm van actie waren verbonden.

Het begon allemaal reeds vroeg in de lente. Op 16 april werd in de elektrische centrale Zeitz in de buurt van Halle, op aandrang van het personeel, een bedrijfsvergadering gehouden.⁸⁾ In die bijeenkomst protesteerden de arbeiders tegen de ongunstige werking van het premiestelsel. Volgens een verslag dat weken nadien – namelijk pas op 29 mei – werd gepubliceerd in het te Halle verschijnende blad *Freiheit* richtten zij daarmee in feite een felle aanval op de partij. Volgens het krantenbericht noemde de arbeider Walter het "beschamend dat wij nog over de elementaire levensbehoeften moeten discussiëren"; de arbeider Meyer informeerde honnend hoeveel premie de functionaris Kahnt wel had opgestreken en wat hij er eigenlijk voor had gedaan.

Op dezelfde dag dat de *Freiheit* hierover schreef, dezelfde dag ook dat de regering een verhoging van de prestatienormen aankondigde, maakte *Neues Deutschland* melding van onrust bij een voor de *Reichsbahn* werkend bedrijf bij Leipzig.

In *Neues Deutschland* van 2 juni las men over "harde discussies" onder de arbeiders van de "volkseigen" gieterij en machinefabriek in Berlijn-Lichtenberg, waar

de bankwerker Adolf Schermer en diverse anderen zich fel tegen de normverhoging keerden.

Op 7 juni werd de SED-leiding in Maagdenburg in *Neues Deutschland* heftig bekritiseerd omdat zij niet op de hoogte was van de stemming bij de massa, zoals die tot uiting kwam bij ... "twistgesprekken in de werkplaatsen".

In deze plaatsen en ook in sommige andere zoals Wilhelmsruh en Jena bleef het bij discussies. Elders gingen de arbeiders een stap verder. In Roßlau bijvoorbeeld gaven zij niet alleen lucht aan hun verontwaardiging over de normverhoging, maar keurden zij ook openlijk de gehele politiek van partij en regering af. In weer andere plaatsen – wij hebben enkele ervan in het vorig hoofdstukje genoemd – legden zij bovendien de arbeid neer.

Discussie zonder meer, discussie waaraan een politiek protest werd gekoppeld, vervolgens staking, het waren, zou men kunnen zeggen, drie verschillende treden van een trap, die geleidelijk aan werd bestegen. Er was bij deze stakingen in de loop van het voorjaar telkens slechts een betrekkelijk gering aantal arbeiders in actie. De stakingen waren voorts kort van duur en zij braken niet gelijktijdig uit. Maar de achtergrond ervan en het tempo waarmee zij de een na de ander, nu eens hier, dan weer daar in heel het land opvlamden bewezen dat zij stuk voor stuk de elementen, de onderdelen, van een algemene stakingsbeweging vormden.

De spanning steeg voort durend. Tijdens een vergadering van de partijafdeling in het *Druckhaus* te Leipzig had een zekere Zaunert diegenen die vóór de normverhoging pleitten uitgescholden voor "lieden die domweg bevelen uitvoeren". Een ander, Ramlau geheten, verklaarde dat "er maar eens een échte verkiezing moest worden gehouden, dan zou de partij wel eens merken wat er van haar overbleef".⁹⁾ Op 28 mei werd er gestaakt door de timmerlieden op het bouwwerk G-Noord in de Oost-Berlijnse Stalinallee. *Neues Deutschland* schreef daarover op 14 juni. Twee redacteuren van het blad vertelden dat de timmerman Rocke de normverhoging "een directe chantage" had genoemd. Zij schreven ook, dat de arbeiders al maandenlang klaagden dat de op hun loonstrookje ingevulde bedragen niet klopten.

Op 12 juni – vier dagen voor het uitbreken van de opstand – werd er in de Stalinallee opnieuw gestaakt, ditmaal op de bouwplaats C-Zuid. De aanleiding was

het voorlezen van een brief waarin werd meegedeeld, dat de normen met tien procent verhoogd waren en wel met terugwerkende kracht vanaf 1 juni. De arbeiders weigerden weer aan het werk te gaan zolang die maatregel niet ongedaan zou zijn gemaakt.

Tegen half drie 's middags verschenen er vijftien functionarissen van de partij, de bolsjewistische vakbond en de bedrijfsleiding. Ze verspreidden zich tussen de stakers en probeerden de opgewonden gemoederen tot bedaren te brengen met wat een van de arbeiders "ouwe koek" noemde: "Wacht nu eens af. Als jullie meer arbeid verrichten wordt het leven beter doordat er meer geproduceerd wordt. Door de normverhoging gaan jullie er niet op achteruit, want alles wordt goedkoper."

"Dat gelul horen we al vijf jaar", zei iemand, "maar we hebben steeds minder te eten." "Jullie buik is dik genoeg", riep een ander, "maar kijk ons eens. Jullie gaan niet met 144 Mark naar huis. Jullie beuren 1200."¹⁰⁾

Een vakbondsman betoogde: "Staken in een 'volkseigen' bedrijf, dat bestaat niet. Als jullie staken, staken jullie tegen jezelf." Daarop antwoordde een van de arbeiders: "Wij staken niet voor onze lol. Wij weten heel precies waarom." Daarop gooide de vakbondsfunctionaris het over een andere boeg: "Als jullie willen staken, stel dan op z'n minst de bond ervan in kennis." De arbeiders gaven hem toen te verstaan, dat de bond met hun staking "niets te maken" had.

Niettemin slaagden de functionarissen erin de stakers in kleine groepen op te splitsen. Tot werkhervatting waren ze echter vooralsnog niet te bewegen. Tijdens een boottocht, de daaropvolgende zaterdag de 13^e juni door de bedrijfsleiding georganiseerd, vormde de normverhoging de enige gesprekstof. Op de terugvaart ontstond er een hevige ruzie tussen een paar bouwvakarbeiders en enkele partijbonzen. Daarbij vielen woorden als "de hele boel platgooien" en "algemene staking".

Op maandag 15 juni werd er weliswaar weer wél gewerkt maar heerste er in de Stalinallee nog groter onrust dan tevoren. Tegen half drie 's middags werd er op een van de bouwwerken andermaal gestaakt. De lont smeulde. Nog geen 24 uur later zou het kruitvat in de lucht vliegen.

8) De SED aarzelde geruime tijd of zij een dergelijke vergadering zou toestaan. De vergunning ervoor werd pas op het laatste moment gegeven. Zo zag derhalve in de praktijk "het goede, door de wet gewaarborgde recht op vrije meningsuiting" er uit, waarover later Kuba in *Neues Deutschland* leuterde.

9) *Leipziger Volkszeitung* van 23 mei 1953.

10) Mededeling van een van de betrokken bouwvakarbeiders aan de redactie van *Der Monat*, zie nr. van september 1953, blz. 601.

Voor een kort overzicht van het destijds in Duitsland gebruikte betaalmiddel, de Mark, zie: https://nl.wikipedia.org/wiki/Duitse_mark. Zowel in Oost- als in West-Duitsland was de naam voor deze munt Mark, maar de waarde ervan verschilde sterk.

Niet enkel de Stalinallee maar heel Berlijn

Het conflict dat op 12 juni op het bouwwerk C-Zuid aan de Stalinallee ontstond vertoonde in alle opzichten nog gelijkenis met de conflicten in de voorafgaande weken. In de vroege morgenuren van de 16^e juni echter kwam de beweging in een nieuwe fase. De verspreide acties waaruit zij tot op dat moment was samengesteld hadden geen zichtbaar resultaat gehad. De arbeiders van blok 40 die die dinsdagmorgen het werk stil legden beseften dat hun kracht in hun aantal was gelegen, dat zij andere kameraden bij hun optreden moesten betrekken, dat **uitbreiding** van de strijd een gebiedende noodzaak was. Als gevolg daarvan was de vorm van hun verzet volslagen anders.

"Eerst harder werken, dán pas een menswaardiger bestaan", snauwde een vertegenwoordiger van de bouwleiding toen zij op het werk verschenen. Het was de druppel waardoor de emmer overliep. Nog maar nauwelijks op de steigers, daalden zij de ladders al weer af.

Niet meer dan een kleine honderd waren het die op de begane grond met andere arbeiders begonnen te discussiëren. Eén gedachte vervulde hen: "De normverhoging is moord." Dat zij er zo over dachten wilden zij de in de Leipziger Straße zetelende regeerders onder het oog brengen. Toen zij zich tegen tienden in beweging zetten waren zij inmiddels al met enkele duizenden.

Allereerst marcheerden zij naar andere bouwwerken. De collega's van C-Zuid zagen hen van verre komen. Ze waren al beneden om zich aan te sluiten nog eer er ook maar één woord was gewisseld. Op de Küstriner Platz stond het pand van

het dagblad *Neues Deutschland* wegens restauratiewerkzaamheden in de stellingen. Een ooggetuige vertelde: "Met ongeveer vijftien man uit onze stoet ging ik de ladders op. Horen jullie eens, zijn jullie het eens met de gang van zaken? En reeds legde de eerste zijn troffel neer. Het volgend ogenblik trilden de ladders onder het gewicht der werkers. Emmers rolden ondersteboven, gereedschap kletterde op de planken en wéér was onze stoet met honderd man versterkt."

Onweerstaanbaar golfde de beweging verder. De poging een betrekkelijk kleine en geïsoleerde staking tot een wat omvangrijker actie uit te breiden had niet alleen succes, maar maakte het optreden van de arbeiders tevens tot iets anders dan het aanvankelijk was geweest. Uit de staking ontwikkelde zich de betoging, die weldra tot een betoging van de massa werd. Het duurde niet lang of men hoorde ook de eerste spreekkoren: "Wij zijn arbeiders en géén slaven."

Toen zij omstreeks 11 uur de Alexanderplatz naderden was hun stoet tot meer dan tienduizend mannen én vrouwen aangegroeid. Op de wijde Alexanderplatz kreeg de onafzienbare menigte hoe langer hoe meer het gevoel dat niets of niemand haar zou kunnen weerstaan. "Wij waren", vertelde later een van de deelnemers, "al een eenheid geworden, ik zou zelfs willen zeggen, een eenheid die zich van haar kracht bewust was." Voor hun ogen zagen de arbeiders de *Volkspolizisten* zich haastig uit de voeten maken, Het versterkte hun gevoel van kracht. Zij reageerden spontaan met een nieuwe leuze:

"Weg met de regering, wég met de *Volkspolizei*. Wij willen normverlaging."

Van de Alexanderplatz zwenkte de onafzienbare stoet naar de brede Unter den Linden. Van de ene huizenrij tot de andere kon men over de hoofden lopen. Toen de voorsten de Wilhelmstraße insloegen was de hele normverhoging al zowat vergeten. "Wij willen geen slaven zijn, wij willen eindelijk vrij zijn", klonk het donderend. Eén gedachte nam plotseling bezit van alle hoofden en harten.

Wat deze massabetoging bewerkstelligde was hetzelfde wat alle massabetogingen tot stand brengen en waarin hun betekenis ligt. Met één slag verenigde zij de in ontelbare individuen gesplitste arbeidersklasse tot een samenhangend geheel. Zij onthulde zowel aan de arbeiders als aan hun vijanden de diepste grondslagen

van de proletarische macht: het aantal van de arbeiders en hun lotsverbondenheid.

"De betoging", aldus Henriëtte Roland Holst¹⁾, "herschepet de dode wateren der futloze eenlingen in de klotsende, woelige zee der actief-opdringende menigte, die verbaasd en verrukt haar eigen peilloos begeren, haar peilloze kracht en stoutmoedigheid ervaart. Vandaar het grenzeloze zelfvertrouwen, de uittartende durf, de opgetogen dronkenschap waarmee spontane massale betogingen hun deelnemers plegen te vervullen. Het schijnt dan de eenling toe of aller kracht in zijn eigen hoofd en leden gevaren is." Niet anders geschiedde het op die 16^e juni in Oost-Berlijn. De menigte veranderde in een *massa*.

Met meer dan twintigduizend belegerden zij 's middags om twee uur de regeringsgebouwen in de Leipziger Straße. "Weg met de regering, weg met Grotewohl en Ulbricht" brulden zij. De twee ministers durfden zich niet te laten zien. In hun plaats waagden zich hun ambtgenoten Selbmann en Rau naar buiten, met wier verschijning de massa geen genoegen nam: "Ulbricht en Grotewohl willen wij zien. Wij zullen zelf wel uitmaken naar wie wij willen luisteren."

Omstreeks half drie klom Selbmann op een naar buiten gedragen tafeltje. "Beste collega's ...", zo begon hij. Onmiddellijk viel de massa hem brullend in de rede; "Jij bent onze collega niet, jij bent een schoft en een verrader." Selbmann probeerde het andermaal. Hij gaf toe, dat de normverhoging een onjuiste beslissing was geweest en dat zij ongedaan zou worden gemaakt. Maar die toezegging had geen enkele zin meer. Misschien zou zij diezelfde morgen om acht uur nog effect hebben gehad. In de middaguren wekte zij slechts de lachlust en de woede op. Een metselaar veegde Selbmann met een brede zwaai van het tafeltje en klom er toen zelf op. De massa juichte. "Wat jij ons hier vertelt interesseert ons geen barst", aldus de metselaar. "Wij willen vrij zijn. Wij zijn niet alleen maar tegen de nieuwe normen en wij komen ook niet alleen maar uit de Stalinallee. Wij zijn héél Berlijn."

Daarmee werd geen woord teveel gezegd. Wat als een demonstratie van de bouwvakarbeiders was begonnen had zich ontwikkeld tot het verzet van de gehele stad. Tegen vier uur rukten luidsprekerwagens van de regering uit. De autoriteiten

lieten bekend maken dat de normverhoging was ingetrokken. Tevergeefs. Van hun autoriteit was in feite al niets meer over. Op de Rosenthaler Platz werden de auto's omver geworpen. Het parool van de algemene staking ging van mond tot mond.

Omstreeks vijf uur werden de eerste bolsjewistische functionarissen afgeranseld voor de ogen van de machteloze *Volkspolizei*. In de vroege uren van de avond riepen spreekkoren "Weg met de SED." Kort daarna werden de bolsjewistische affiches van de muren gerukt. Bij de vrouwengevangenis in de Barnimstraße eisten demonstranten de onmiddellijke vrijlating van de gevangenen. Toen het tien uur werd had de revolutiekoorts zich meester gemaakt van heel de Oost-Berlijnse bevolking. In de grote machinefabrieken was de nachtploeg al niet meer komen opdagen.

"De arbeiders stonden verbaasd van hun eigen moed", vertelde iemand die de tonelen in de Leipziger Straße had meegemaakt. Een ander verklaarde: "Toen ik de avond van de 16^e juni thuiskwam was mijn enige gedachte: ik hoop dat wij morgen sterk genoeg zijn en ik hoop dat iedereen mee doet. In de nacht van de 16^e op de 17^e juni werd het mij duidelijk dat ik strijden moest, wat ook de gevolgen zouden zijn en dat wij allen zouden moeten strijden tot wij het hadden klaargespeeld. De 16e juni had ons allemaal veranderd."

11) Henriëtte Roland Holst, *De strijdmiddelen der sociale revolutie*, Amsterdam 1918, blz. 16.

De vloedgolf van de revolutie

De 16e juni veranderde alles en iedereen, de 17e juni zou allen en alles nog veel méér veranderen. De oorzaak was, dat de massale betogingen samenvielen met de massastakingen en dat beide met elkaar verstrengelde vormen van proletarische strijd een kettingreactie teweegbrachten die buitengewoon snel verliep. Doordat de arbeiders de kracht van hun klasse hadden bespeurd begonnen zij als klasse op te treden; doordat zij als klasse optraden werd hun gevoel van kracht versterkt.

Om te *kunnen* betogen moest uiteraard de arbeid worden neergelegd. Omgekeerd: waar betogingen werden gehouden trokken de arbeiders naar die bedrijven waar aarzelende klassegenoten nog niet bij de acties waren betrokken. De stakers werden tot betogers en de betogers stimuleerden de stakingsactiviteit.

Hun eenheid was voor de werkers een sensatie. Om te voorkomen dat die zou worden verbroken, om te verhinderen dat de gestage uitbreiding van hun strijd – en daarmee hun strijd zelf – tot staan zou komen moesten van uur tot uur maatregelen worden genomen die elk voor zich tot gevolg hadden dat de beweging een stap voorwaarts werd gedreven en op een hoger plan werd gebracht.

In heel Oost-Duitsland vormden de arbeiders hun eigen stakingsleidingen die hetzij per bedrijf, hetzij in een gehele stad of zelfs in bepaalde industriegebieden de gang van zaken regelden. Het resultaat was, dat zich een verschuiving van de macht voordeed. Het gezag van de *in* en *ten behoeve van* de strijd gevormde organen werd voortdurend groter, dat van partij en regering taande. Het land ontsnapte aan de greep van de tot dusver bestaande machtsinstituten. Deze verloren hun bestuursfunctie naarmate de arbeiders hoe langer hoe meer *zichzelf* bestuurden en hun stakingscomités, niet slechts in feite maar óók formeel, het karakter

van *arbeidersraden* kregen. Aldus ontstond er een organisatie die allerm minst tevoren was gevormd óm de verhoudingen om te wentelen, maar die integendeel het *product* was van het omwentelingsproces. Aldus ondergingen de massastakingen, die gezamenlijk de vorm van de algemene staking aannamen, met de vermeerdering van hun *kwantiteit* een verandering van *kwaliteit*.

Deze kwaliteitsverandering manifesteerde zich ook als een verandering van het bewustzijn. Om de normverhoging ongedaan te maken en niet om de regering ten val te brengen was oorspronkelijk de arbeid neergelegd. "Wij willen", had op 16 april, bij de discussies in de hydraulische centrale van Zeits, de arbeider Engelhardt uitgeroepen, "als mensen leven, verder willen wij *niets*." Tegen de tijd dat overal de bedrijven waren lamgelegd wilden de arbeiders, die in wezen bezig waren de maatschappelijke verhoudingen te revolutioneren, óm als mensen te kunnen leven de val van het bestaande regiem dat op die verhoudingen berustte. "Weg met de sik." (Walter Ulbricht) riepen zij, nadat zij aanvankelijk "Weg met de normverhoging" hadden geroepen. Dat juist kenmerkte de aan de gang zijnde ontwikkeling en maakte haar tot een revolutionair proces.

Niet de een of andere organisatie schiep de revolutie, maar de revolutie schiep haar eigen organisatie; niet een revolutionair bewustzijn gaf de stoot tot de omwenteling, maar de omwenteling bracht een revolutionair bewustzijn voort. Het ene was onverbrekkelijk verbonden met het andere. Het scheen alsof de nieuwe, voorheen niet bestaande organisaties als bij toverslag ontstonden. In werkelijkheid dankten zij hun ontstaan aan het initiatief van voorheen volslagen onbekende, uit de massa naar voren gekomen leiders, die zichzelf het meest over hun optreden verwonderden. Zij werden plotseling gegrepen door wat er geschiedde en op de voorgrond geschoven toen in de smeltkroes der gebeurtenissen het bewustzijn van allen werd omgevormd. Anderzijds droeg de vorming van de nieuwe organisaties niet weinig tot deze omvorming van het bewustzijn bij. De voorbeelden van dat alles zijn voor het grijpen.

Toen om twaalf uur 's middags op de 17^e juni in het door de vloedgolf van staking en verzet meegesleepte stadje Görlitz aan de Neisse de opstandige massa zich meester maakte van de luidsprekerinstallatie van de stadsomroep, verschenen meteen de eerste redenaars voor de microfoon. Twintigduizend mensen luisterden

naar hen. De geluidswaergave was slecht. Maar in bonte rij spraken ze na elkaar: arbeiders van de grote wagonfabriek Lowa, arbeiders uit andere fabrieken, handwerkslieden, een caféhouder, een architect, kantoorbedienden en dan steeds weer arbeiders. De meesten hadden nog nooit van hun leven voor een microfoon gestaan. Maar hun geestdrift en hun vreugde dat zij dit ogenblik mochten beleven hielp hen over al hun remmen heen. Zij stonden tegenover duizenden en zij spraken.

In Maagdenburg speelde op de avond van de 16^e juni de musicus K. in wit overhemd en zwarte rok de opera *"Die Fledermaus"* van Johann Strauss voor een uitverkochte zaal. Deze man, die zich nog nooit met politiek had bemoeid, had er op dat moment geen flauw vermoeden van dat hij de volgende morgen de opstandige werkers aan zou voeren in deze Midden-Duitse stad en dat hij zich daarom twee dagen later genoodzaakt zou zien naar West-Berlijn te vluchten.

In Dresden voerde de 34-jarige Richard S. uit deze stad de stakers en demonstranten van fabriek naar fabriek om het desbetreffende personeel te bewegen zich bij de actie aan te sluiten. In de machinehallen sprong hij op de draaibanken en riep en zwaaide met zijn armen tot de drijfriemen tot stilstand kwamen. Dan vloeiden de woorden als vanzelf haast van zijn lippen: "Hebben jullie van de helden van de Stalinallee gehoord? Wij mogen ze niet in de steek laten. Kom mee de straat op." Hij en twee anderen vormden het Revolutionaire Comité. Elke vrachtauto die zij tegenkwamen werd door hen aangehouden. Iedere chauffeur werd overreed om te keren en mee te doen. Binnen korte tijd beschikten zij over een mobiele afdeling die om elf uur 's morgens al 15.000 mensen vervoerde. "Ik voelde mij als herboren", vertelde S. naderhand. "Ik stuurde vijftig wielrijders uit om het radiostation te bezetten ..."

In Dresden mislukte deze poging. In Halle daarentegen slaagde zij wel. Daar werd de stedelijke zender door dertig opstandige arbeiders bezet. Zij zorgden ervoor dat de bekendmakingen van de centrale stakingsleiding in de ether kwamen.

De gebeurtenissen voltrokken zich de 17^e juni 1953 met de vaart van een lawine. De dag was nog maar nauwelijks aangebroken of in alle steden en dorpen en in praktisch alle industriële bedrijven van de DDR wierpen de arbeiders zich in de

strijd. Met stakingen en betogingen – net als in Oost-Berlijn – begon het. Enkele uren later al werden *Volkspolizisten* ontwapend, werden de partijbureaus bestormd, fladderden de snippers van stukgescheurde bolsjewistische propagandageschriften door de straten en brak men in de gevangenissen de cellen van de politieke gevangenen open. Vervolgens, na die eerste algemene uitingen van de opgekropte volkswoede, kreeg de spontane opstand steeds duidelijker het aspect van de proletarische revolutie.

Het proces kon men, en niet toevallig natuurlijk, het zuiverst waarnemen in die gedeelten van Oost-Duitsland die het sterkst geïndustrialiseerd waren en een grote dichtheid van – in hoofdzaak uit arbeiders samengestelde – bevolking hadden. Het zwaartepunt van de Oost-Duitse industrie lag in het Midden-Duitse bruinkoolgebied. Daar bevonden zich ook de brandhaarden van de opstand. In Halle, Wolfen, Merseburg, Bitterfeld, Roßlau, Gera en dergelijke plaatsen ontstonden organisaties die voor korte tijd de uitvoerende macht in handen namen, die een nieuwe, noch burgerlijke, noch staatskapitalistische structuur vertoonden, die in ieder opzicht het symptoom waren van een *werkelijke* bevrijding van de arbeiders.

In *Halle* werd om half twee 's middags in een van de fabrieken een vergadering gehouden. Aan de bijeenkomst werd deelgenomen door vertegenwoordigers van de stakingsleidingen van bijna alle bedrijven in de stad. Er werd een raad gekozen die zich "Initiatief-comité" noemde, maar op de keper beschouwd als een *arbeidersraad* fungeerde. Het was deze arbeidersraad die de algemene staking uitriep; het was deze arbeidersraad die het besluit nam om een van de plaatselijke kranten te bezetten teneinde daar een manifest te laten drukken. Aanvankelijk lukte dat. Toen achter de rug van de arbeiders om de bolsjewistische geheime politie werd gewaarschuwd, moest van de uitvoering worden afgezien. Welke klasse in verzet was gekomen behoefde in Halle geen mens zich af te vragen. Uit vele grote metaalbedrijven in de omtrek marcheerde in de morgenuren de ene kolonne arbeiders na de andere in de richting van het stadscentrum, zoals de Hennigsdorfers naar Berlijn trokken. Op de Hallenmarkt vormden zij een demonstrerende menigte van meer dan vijftigduizend man.

Merseburg beleefde iets dergelijks. Naar de centraal gelegen Uhlandplatz stroomden circa 20.000 personeelsleden van de ten zuiden van deze stad gelegen Leuna-

Werke¹²⁾, alsmede de arbeiders van de Buna-Werke in Schkopau, van het bruinkoolbedrijf Groß-Kayna, van de kolenmijnen in het Geiseldal en van drie verschillende papierfabrieken. De stakingsleiding, overtuigd dat de kracht van de arbeiders *in* de bedrijven lag, gaf de demonstranten de raad om terug te keren en dáár voor hun eisen op te komen. Om wat voor eisen het ging was in de vroege ochtend al gebleken. Voor het directiegebouw van de Leuna-Werke was het gehele personeel te hoop gelopen. Een van de sprekers verlangde onder meer, dat er een einde zou komen aan het jaagsysteem en dat de bedrijfspolitie terstond zou worden ontwapend. Een aantal Leuna-arbeiders bezette de fabrieksomroep.

Bitterfeld beleefde in de namiddag van de 17e juni een schouwspel als nooit tevoren. Uit de omliggende fabrieken kwamen de arbeiders, in brede rijen, in hun werkpak, aangerukt: monteurs en kompels, velen van hen zwart van kolenstof en roet. In de stad heerste een stemming als op een volksfeest. De voorzitter van het stakingscomité sprak op het Plein van de Jeugd. Tijdens zijn toespraak werd bekend dat de *Volkspolizei* enkele arbeiders had gearresteerd. Daarop besloot het stakingscomité tot een bezetting van de gehele stad. Vervolgens oefende het stakingscomité – optredend als een *arbeidersraad* – in Bitterfeld de macht uit. De ambtenaren moesten doorgaan met hun werk; de brandweer kreeg de opdracht de propagandabiljetten van de SED te verwijderen. Onderwijl trof het stakingscomité voorbereidingen voor het uitroepen van de algemene staking, niet enkel in de stad en haar omgeving, maar in gans het land. In een telegram, gericht aan de "zogenaamde Duitse democratische regering" in Oost-Berlijn, verlangde het stakingscomité van Bitterfeld onder meer "de vorming van een voorlopige regering, samengesteld uit vooruitstrevende arbeiders" ...

In *Roßlau* aan de Elbe waren de arbeiders eveneens korte tijd heer en meester van de stad. Zij die op de Roßlauser scheepswerf werkten vormden de kern van het verzet.

Zoals het in Midden-Duitsland was, zo was het in principe in alle bedrijven en in alle plaatsen van betekenis. In *Dresden* staakten en demonstreerden de werkers van alle grote fabrieken, waaronder die van Zeiss. In het gebied van Brandenburg streden de arbeiders van de Thälmannwerf, van het slepersbedrijf Brandenburg, van de mijn Elisabeth en van de – onder Russische directie staande – tankwerk-

plaats Kirchmöser. In Falkensee werd de arbeid in alle bedrijven neergelegd, in Leipzig eveneens. In Frankfurt aan de Oder, in Fürstenberg, in Greifswald en in Gotha, om maar een paar namen te noemen, stroomden de Oost-Duitse proletariërs evenzeer de straat op als in het uraniumgebied van Aue nabij de Tsjechische grens of in het dunner bevolkte noorden.

Dat alles was voor *Neues Deutschland* geen beletsel om een maand later, op 28 juli 1953, zonder blikken of blozen te beweren: "Van de door putschisten voorbereide en uitgeroepen algemene staking kwam niets terecht doordat de overgrote meerderheid van de arbeiders het liet afweten. Er staakte slechts ongeveer vijf procent." In werkelijkheid werden de Oost-Duitse machthebbers geconfronteerd met het verzet van de gehele onderdrukte klasse.

12) De Leuna-Werke (chemische industrie) waren met een personeel van in totaal 28.000 het grootste productiebedrijf van de DDR.

Geen Ulbricht en geen Adenauer

Toen de regering-Ulbricht en de SED in de voorzomer van 1953 de verhoging van de prestatienormen aankondigden, hoopten delen van de Oost-Duitse arbeidersklasse de slag nog te kunnen afweren via plaatsing in een hogere loongroep. Die hoop werd onmiddellijk de bodem ingeslagen. De 22e mei schreef *Neues Deutschland* brutaalweg, dat zoiets "volkomen in strijd zou zijn met de belangen van de werkers". De werkers zélf hadden van hun belangen een heel andere opvatting. Zij hadden snel genoeg uitgerekend, dat een arbeider die 20 tot 24 (Oost) Mark per dag kon verdienen, na de normverhoging voor dezelfde hoeveelheid arbeid als voorheen nog maar 13 tot 16 Mark zou ontvangen. Daar wensten zij niet in te berusten. Zij kwamen in verzet tegen een dergelijke aanslag op hun materiële levensomstandigheden, zij verzetten zich niet met politieke oogmerken, noch terwille van politieke idealen.

Dat hun strijd tegen de loonpolitiek van de regering binnen luttele uren uitgroeide tot een strijd tegen de regering als zodanig, was geenszins het gevolg van hun *bedoelingen*. Het sproot voort uit het wezen van die strijd zelf en uit zijn klassen-karakter. Dát drukte hun optreden een bepaald stempel op, dat bepaalde van moment tot moment inhoud en vorm van hun beweging.

Dat klassen-karakter is – in feite om dezelfde reden – genegeerd in Oost en West. De bolsjewisten zouden – zo zij het hadden erkend – daarmee tegelijkertijd alle mythen omtrent hun eigen samenleving hebben moeten prijsgeven. De burgerlijke democratieën hadden er geen enkel belang bij om het accent te leggen op de sociale betekenis van een uitbarsting die juist deswege sterke beroering zou kunnen wekken bij de eigen loonslaven. Vandaar dat men in de West-Duitse Bondsrepu-

blik van een "volksopstand" tegen de Russische bezetter sprak en allerlei bijverschijnselen naar de voorgrond schoof die gemakkelijk konden worden uitgelegd op een manier die in de kraam van de heersende klasse paste. Vandaar dat de politieke kopstukken van de West-Duitse bourgeoisie van een "worsteling om de Duitse eenheid" spraken.

Tijdens een plechtige betoging op de Rudolf-Wilde-Platz in het West-Berlijnse stadsdeel Schöneberg op 23 juni 1953 zei Bondskanselier Konrad Adenauer: "Het Duitse volksdeel achter het ijzeren gordijn heeft ons toegeroepen dat wij het niet vergeten mogen ... Ik zweer voor het hele Duitse volk, dat wij niet rusten zullen tot ook zij daarginds weer vrijheid kennen en heel Duitsland weer verenigd is ..." Burgemeester Reuter zei: "Geen macht ter wereld en niemand zal op den duur ons Duitsers van elkander kunnen scheiden. De vlag van de knechtschap is door onze jeugd van de Brandenburger Tor gehaald en deze jeugd zal op zekere dag de vlag van de vrijheid daarop planten ..."

Nu was het waar dat Oost-Berlijnse jongeren op de 17^e juni het gehate dun-doek van de DDR van de bewuste monumentale poort hadden gehaald en vervolgens een mislukte poging hadden gedaan het te vervangen door het West-Duitse zwart-rood-goud. Het was óók waar dat door talloze spreekkoren herhaaldelijk om "vrijheid" was geroepen en dat in de verschillende betogingen soms West-Duitse vlaggen waren meegevoerd. Maar dat bewees alleen maar dat niet alle deelnemers aan de opstand een klare voorstelling bezaten van het wezen van hun eigen handelen en dat voor zover zij het alsnog verwierven, zij het zeker niet tegelijkertijd verwierven.

De Oost-Duitse arbeiders hebben tijdens hun acties bij meer dan één gelegenheid nadrukkelijk te kennen gegeven dat zij zich niet zozeer tegen de Russische troepen op het Oost-Duitse grondgebied keerden dan wel tegen de SED-regering. Tot op het moment dat deze troepen van hun kant zich in de strijd mengden hebben de arbeiders tegenover hen géén agressieve houding aangenomen, in tegenstelling met hun optreden tegen de gehate *Volkspolizei* en partijfunctionarissen.

Of alle arbeiders hun beweging als een klassebeweging *verstaan* hebben is een vraag die zeker ontkennend moet worden beantwoord. Maar dat verandert niets

aan het onbetwiste feit dat deze een klassebeweging *was*. Daarvoor is niet belangrijk wat sommige arbeiders *dachten*, maar wat door alle arbeiders gezamenlijk werd *gedaan*. Dat niettegenstaande de in diverse steden meegevoerde West-Duitse symbolen en ondanks bepaalde, opvallend naïeve vrijheids- en zelfs eenheidsleuzen de voor zichzelf handelende klasse er bepaald niet zo tuk op was om binnen de grenzen van een "verenigd Duitsland" te wonen, bleek zonneklaar uit de woorden die de spoorwegarbeiders in Maagdenburg op de verlaten rangeerterreinen op de in de steek gelaten wagons schilderden: "Noch Ulbricht, noch Adenauer, maar Ollenhauer."

Hier sprak weliswaar uit dat zij – ten onrechte – een sociaal-democraat als Ollenhauer voor een vertegenwoordiger van hun klasse hielden, maar daaruit kwam tevens vast te staan, dat zij van een Duitsland dat door Adenauer werd geregeerd evenmin iets moesten hebben als van een Duitsland waar Ulbricht heerste. Zij drukten er op formeel onjuiste en primitieve wijze mee uit, dat zij niet alleen tegen het staatskapitalisme, maar al evenzeer tegen het kapitalisme streden, dat het hun niet zo aantrekkelijk scheen het juk van de bolsjewistische knechtschap voor het juk van een bourgeoisie te ruilen nadat zij eenmaal hun eigen lot in eigen handen hadden genomen.

Dat de burgerlijke West-Duitse politici naderhand de 17^e juni tot "Dag van de Duitse Eenheid" uitriepen verdoezelde het feit, dat het de dag was waarop de klassenscheiding, die zowel in Oost- als in West-Duitsland bestond, door de werkers van Oost-Duitsland niet langer werd aanvaard. De arbeiders in de DDR hadden die dag getoond, dat zij als proletariërs de natuurlijke vijanden waren van een op hun onderdrukking gebaseerde klassenheerschappij.

Bolsjewisme zonder masker

Tegenover de spontane klassebeweging van de Oost-Duitse arbeiders stond de regering Ulbricht-Grotewohl volkomen machteloos. Haar zogenaamde Volkspolitie toonde zich in vele gevallen onbetrouwbaar en voor zover de SED-bureaucraten zich er op verlaten konden bleek zij veel te zwak. In niet weinig plaatsen werd zij in een handomdraai ontwapend.

Moreel had het bolsjewistische bonzendom de slag al verloren nog eer deze goed en wel begonnen was. Al op de middag van de 16^e juni was de innerlijke voosheid van 't regiem ondubbelzinnig komen vast te staan. De belangrijkste ministers kropen angstig in hun schulp en durfden zich niet te vertonen toen onder hun vensters in de Leipziger Straße de vertoornde massa aanzwol. Nog diezelfde avond pakte een aantal topfiguren van de partij zijn koffer. Op dat tijdstip waren metse-laars en machinebankwerkers, onderhoudsmonteurs en timmerlieden al meester van de straat. Nog steeg er geen rook op uit het Columbushuis aan de Potsdammer Platz, dat de volgende dag in brand zou worden gestoken. Maar de droom van de machthebbers was al in rook opgegaan. Nog waren de arbeiders niet in het bezit van de macht gekomen, maar aan de partij- en regeringsleiders was die reeds ontglipt.

Dat deze de teugels toch weer stevig in de hand kregen hadden zij te danken aan Russische troepen en Russische tanks. Waren deze niet in Berlijn en vele, vele andere opstandige steden opgerukt, zouden de Russen geen standrecht hebben afgekondigd, geen massale arrestaties en massale executies hebben verricht, dan zou 't lot van het regiem bezegeld zijn geweest

Zoals eens de kozakken van [tsaar Nicolaas II](#) onder bevel van een generaal Semjonow in december 1905 de opstand van de Moskouse arbeiders dempten, zo dempte de Russische Hoge Commissaris Semjonow in juni 1953 de opstand in Oost-Duitsland. Russische soldaten schoten in de betogingen; arbeiders werden vermorzeld onder de rupsbanden van de Russische gevechtswagens waartegen zij ongewapend een heldhaftige strijd leverden, een voorbeeld gevend aan hun makers in alle landen.¹³⁾

In de zomer van 1953 wierp het bolsjewisme andermaal het masker af. Nimmer sinds de opstand van Kronstadt in maart 1922 trad de onverzoenlijke tegenstelling tussen de arbeidende klasse en de bolsjewistische partijdictatuur zó scherp en zó openlijk aan de dag. Nimmer nog had zulk een groot aantal werkers ervaren, dat zij bij de worsteling voor hun bevrijding het bolsjewisme als een niets ontziende vijand op hun weg ontmoeten.

Met groot machtsvertoon grepen Russische tankdivisies laat in de middag van de 17e juni in. Maar zij slaagden er niet onmiddellijk in het verzet te smoren. De Russische stadskommandant van Berlijn, generaal-majoor Dibrowa, kondigde om één uur 's middags voor de oostelijke sector de uitzonderingstoestand af. Weldra was zij ook in de overige Oost-Duitse steden van kracht. Daarmee echter was er nog geen einde aan de strijd gekomen. Weliswaar waren de Berlijnse straten op de 18e juni volledig "schoongeveegd", maar de stakingen duurden voort.

In het land breidden de acties zich die dag zelfs nog uit naar bedrijven die nog niet door de strijd waren beroerd. In *Warnemünde* legden de arbeiders van de Warnow-werf de arbeid neer; in *Dresden*, *Chemnitz* en *Rostock* ging het personeel van een reeks "volkseigen" bedrijven in staking, in *Potsdam* het gemeentepersoneel. In een aantal steden werden aanzienlijke vernielingen aangericht; op de binnenwateren werd alle scheepvaartverkeer stilgelegd.

Op de 18^e juni 's avonds bezette een achthonderd man sterke afdeling van de *Volkspolizei* de kolenmijnen in *Zwickau* en *Oelsnitz*. Zij stond oog in oog met vijftien-duizend mijnwerkers die de vrijlating van gearresteerde kameraden eisten. Bij de Leuna-Werke duurden de demonstraties voort. Driehonderd Vopo's [= leden van de *Volkspolizei*] sloten zich bij de betogers aan. Russische infanterie opende het

vuur en bezette de fabrieksgebouwen. Even later ging een deel daarvan in vlammen op.

Diezelfde 18^e juni sloeg het verzet over naar het tot dan toe nog rustige mijngebied van het Ertsgebergte. De tachtigduizend kompels gingen in staking, demonstreerden, bestormden partijgebouwen, gemeentehuizen en districtsbureaus. In *Johanngeorgenstadt*, *Marienberg*, *Eibenstock*, *Falkenstein* en *Oberschlema* ontbrandden heftige straatgevechten, zowel met de *Volkspolizei* als met de zwaarbewapende Russen.

De 19e juni was de hele mijnstreek in opstand. Er werd gestaakt en betoogd door honderdduizend man. Niet minder dan vijfenzestig uraniumschachten werden met explosieven onbruikbaar gemaakt, andere werden onder water gezet. De Russen werden genoodzaakt in deze uithoek van de DDR méér troepen in te zetten dan zij in 1945 gebruikten voor de verovering van Berlijn.¹⁴⁾ Zij ontketenden een golf van arrestaties en terechtstellingen, maar de opstand duurde vooralsnog voort. Op zondag 21 juni werd de uitzonderingstoestand verscherpt. In antwoord daarop werden tal van *Volkspolizisten* gelyncht. Pas na tien volle dagen van verbitterde, telkens weer oplaaiende strijd waren de Russen de situatie meester.

Op vrijdag 19 en zaterdag 20 juni duurde ook elders in Oost-Duitsland de strijd van de arbeiders nog altijd voort. *Warnemünde* en *Rostock* waren het toneel van heftige botsingen. In *Dessau* aan de bovenloop van de Elbe was in heel de stad geen brood meer te krijgen, maar de arbeiders dachten er niet aan om die reden hun verzet te staken. In *Mecklenburg* en in de Harz sloegen sterke eenheden van de *Volkspolizei* aan het muiten; zij weigerden te schieten. Toen de week ten einde liep braken er in tal van plaatsen nieuwe stakingen uit, ditmaal hoofdzakelijk in kleinere bedrijven. De meteen weer gevormde stakingscomités verklaarden, dat het werk pas zou worden hervat zodra de uitzonderingstoestand zou zijn opgeheven, de eisen van de arbeiders zouden zijn ingewilligd en de militairen de fabrieken zouden hebben ontruimd.

Tegen de geweldige overmacht waren de massa's uiteindelijk niet opgewassen. Nadat zij met machinepistolen naar de arbeidsplaatsen waren teruggedreven, nadat de vele doden ter aarde waren besteld, herstelden de diverse staatskapitalistische SED-"leiders" zich van hun schrik. De kracht die de werkende klasse in haar

proletarische revolutie wist te ontwikkelen had hun doen sidderen. Zij reageerden hun angst af met een gerechtelijke wraakoefening. Na de revolutionaire vloedgolf spoelde er een golf van terreur over het land.

De maatschappelijke tegenstellingen waaraan het arbeidersverzet zijn ontstaan dankte werden daarmee uiteraard niet opgeheven. De gedurende de juni-opstand aan de dag getreden krachten konden daarmee vanzelfsprekend niet worden uitgeroeid. Zij immers lagen en liggen in de werkende klasse steeds besloten. Zij spruiten voort uit haar plaats in het productieproces.

Zolang welke maatschappij dan ook op de basis van de loonarbeid georganiseerd is, is een revolutie van de loonarbeiders wat haar – als een Damocleszwaard – boven het hoofd hangt. De Oost-Duitse arbeiders hebben getoond, hoe men zich een proletarische revolutie voor moet stellen.

13) Ruim drie jaar later, eind oktober, begin november 1956 vond het voorbeeld navolging. Tijdens de Hongaarse revolutie wisten de arbeiders van Boedapest en andere steden met behulp van inderhaast vervaardigde molotowcocktails tal van Russische tanks buiten gevecht te stellen.

14) Vgl. *Der Monat* van oktober 1953. Behalve over de Russische sterkte zijn er ook gegevens over de zwakte van de optredende militairen. Zij bestond daarin, dat er ook onder de Russische soldaten en officieren sympathie voor de arbeiders heerste. Er zijn er die deze sympathie, evenals de sympathiserende *Volkspolizisten*, met de dood voor het vuurpeloton hebben moeten bekopen. Anderen konden naar het Westen vluchten. Tot de laatsten behoorde de Russische majoor Nikita Ronschin. Hij heeft meegedeeld dat er minstens achttien Russische militairen zijn gefusilleerd. (*Der Monat*, okt. 1953, blz. 66.)

Verantwoording: Bij het schrijven van deze brochure hebben wij gebruik gemaakt van diverse publicaties die hun waarde vooral ontleen aan de vele daarin opgenomen verklaringen van deelnemers/ooggetuigen. Wij noemen: Arno Scholz en Werner Nieke, *Der 17. Juni, die Volkserhebung in Ostberlin und in der Sowjetzone*, Berlin-Grunewald 1953; de door Leithäuser gepubliceerde overzichten in *Der Monat*; het opstel *Two days that shook the Soviet World* van Fischer in *Readers Digest* van december 1953; enkele opstellen in de West-Duitse vakbondspers en tenslotte het uitvoerige, op een veel later tijdstip verschenen boek van Stefan Brant, *Der Aufstand, Vorgeschichte, Geschichte und Deutung des 17. Juni 1953*, Stuttgart 1954.